
RODINNÝ ARCHIV TOSKÁNSKÝCH HABSBUKŮ VYDÁVÁ SVĚDECTVÍ: PRAMENY K LUDVÍKU SALVÁTORU TOSKÁNSKÉMU.

Eva Gregorovičová

V posledních letech se na našem knižním trhu objevuje řada publikací věnovaných historii habsburského Arcidomu, jak všeobecných¹, tak speciálních monografií k jednotlivým osobnostem tohoto rodu buď v překladech² či původních monografií z pera našich historiků.³ Při hodnocení literatury nelze přehlédnout, že v našem prostředí není dosud práce týkající se sekundogenitury habsbursko-lotrinského rodu vládnoucí v Toskánském velkovévodství od roku 1765, resp. 1737, až do roku 1859, ani jejich jednotlivých představitelů.⁴

Více pozornosti je z pochopitelných důvodů věnováno větvi d'Estů, z níž pocházel proslavený František Ferdinand. Avšak osudy u nás opomíjené toskánské větve, stejně jako životní příběhy jejich jednotlivých členů, jsou velmi zajímavé a často mají překvapivě úzký vztah k českému prostředí. Italská produkce je velmi rozsáhlá.⁵ Ale i v rakouském a německém historickém milié je problematice věnovaná značná pozornost.⁶

Za výzkumem nemusíme jezdit do Vídně či do slunné Florencie, abychom se seznámili s historií rodu a osudy jeho příslušníků, kteří by si nejen zasloužili monografii, vzniklou na základě odborného výzkumu a vydanou česky, ale často by tato pramenná základna vydala látku i na román. Ve Státním ústředním archivu v Praze je totiž dochován rozsáhlý soubor dokumentů tvořící Rodinný archiv toskánských Habsburků (dále RAT), z něhož lze načerpat řadu poznatků.⁷

V minulosti byl zahraničními badateli několikrát využit. Pro italskou historickou veřejnost byl fond „objeven“ v šedesátých letech tohoto století historikem Salvestrinim, který edičně zpracoval a vydal zprávy z inspekčních cest velkovévody Petra Leopolda po Toskánsku.⁸ Zájem vzrostl v devadesátých letech, kdy se zvýšila frekvence badatelských návštěv z Itálie po úspěšné výstavě toskánských map a plánů z RAT, uskutečněné v roce 1991 ve Státním archivu ve Florencii.⁹ Cenným historickým pramenem se ukázaly být i deníky exvelkovévody Leopolda II. Toskánského, které vyšly ve výboru za přispění významného florentského peněžního ústavu Cassa di Risparmio.¹⁰ Důležitým počinem byla další expozice dokumentů, map a plánů k dějinám sienského teritoria, kterou pod záštitou prezidentů České a Italské republiky v úzké spolupráci se Státním ústředním archivem v Praze organizovala universita v Sieně.¹¹ O významu

fondu svědčí i rozsáhlá práce rakouského historika Adama Wandruszky z 60. let našeho století, věnovaná zakladateli toskánské sekundogenitury Petru Leopoldovi, třetímu synovi Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského, který je českým čtenářům dobře znám jako Leopold II., slavně korunovaný v Praze 1791 českým králem.¹²

Dále lze zmínit práci z pera jiného Rakušana, Franze Pesendorfera, který se systematicky celá osmdesátá léta věnoval podrobnému studiu pražského rodinného archivu. Vytěžené informace použil pro ucelenou historii vlády habsbursko-lotrinské sekundogenitury.¹³ Svými monografiemi o panování nástupců Petra Leopolda v mnohém navázal na Wandruszku. Svěžím stylem přiblížil bouřlivou dobu napoleonských válek a spletité období restaurace poměrů po Vídeňském kongresu v Evropě a na toskánském dvoře, vylíčením vlády druhorozeného syna Petra Leopolda, Ferdinanda, na toskánském trůnu toho jména třetího. Ten pro svůj rod v době nuceného exilu, stráveného postupně na vídeňském dvoře, pak v Salcburku a Würzburku, nakonec získal výnosné šlikovské a později sasko-lauenburské panství Ostrov nad Ohří, ležící v krásné karlovarské krajině.¹⁴

Celé své úsilí završil Pesendorfer vydáním monografie o vládě Ferdinanda syna Leopolda II. v Toskánsku. Jeho smutný úděl exulanta, který začal nuceným odchodem z Toskánska v roce 1799, kdy se jako dvouletý chlapec pod hrozbou obsazení velkovévodství Napoleonovou italskou armádou uchýlil s celou rodinou na dvůr svého strýce Františka I. (II.), se naplnil v roce 1859. Tehdy pod tlakem politických událostí v Evropě a sjednocovacích snah na Apeninském poloostrově, opustil své milované Toskánsko navždy.¹⁵ Přes Vídeň odešel do Čech na své ostrovské panství, kde byl jen pro zajímavost obyvatelstvem města opakovaně zvolen starostou.¹⁶

Avšak pobývat zde natrvalo nepomýšlel. Již v roce 1860 koupil nedaleko Prahy brandýské panství, kde vybudoval svůj dvůr.¹⁷ Zajímal se o veškeré dění, které podrobně každý den zapisoval do svých obsáhlých deníků, jež si zvykl vést již od dob svého mládí, a připravoval k vydání rukopis svých pamětí. V nich se soustředil na líčení celého období svého panování v Toskánsku od nástupu na trůn 1824 až po poslední hodiny strávené ve Florencii. Na své vydání čekal tento pozoruhodný rukopis v pražském rodinném archivu až do roku 1987, kdy ho Franz Pesendorfer publikoval ve Florencii.¹⁸

Abychom však nebyli nespravedliví k našim vydavatelům. Uvedme, že v českém prostředí v roce 1996 vyšly paměti arcivévody Leopolda Toskánského, občanským jménem Wölfling, jenž byl v rodové posloupnosti toskánské linie prvorozeným mužským potomkem Ferdinanda IV. Salvátora, nejstaršího syna exvelkovévody Leopolda II.¹⁹

K vystoupení z habsburského rodu ho vedly mnohé důvody, především císařovy zásahy do jeho námořnické kariéry i do osobního, byť nevázaného života. V té době měl však už ve své vlastní rodině velký vzor, a to svého strýce Jana Nepomuka, který roku 1889 opustil rakouský Dům a přijal občanské jméno Johann Orth. Jan byl blízkým přítelem korunního prince Rudolfa, jehož smrt s ním velmi otrásla.²⁰ Napjaté vztahy s císařem, stupňované od 2. poloviny osmdesátých let různými arcivévodovými aktivitami, přivedly Jana v říjnu 1889 k onomu rozhodnému kroku. Musel opustit Rakousko-Uhersko a jeho úmysl žít se převozem nákladů mezi kontinenty, skončil tragickým ztroskotáním u Hornova mysu v červenci 1890.²¹

Ale ani ženy této vedlejší větve neměly vždy přímočaré osudy. Vzpomeňme zde jen Marii Antonii, nejstarší dceru Ferdinanda IV. Toskánského z prvního manželství s Annou Marií Saskou, která po několik let stála jako abatyše v čele Tereziánského ústavu šlechticů na Hradčanech a po mnohých utrpeních zemřela velmi mladá v Cannes roku 1883 na tuberkulózu.²²

V protikladu k jejímu zbožnému, ale krátkému životu, přidejme zmínku o pestrých osudech její nevlastní mladší sestry, dcery Ferdinanda IV. a jeho druhé manželky Alice Parmské, Luisy Antonietty, jež provdaná roku 1891 za saského korunního prince Fridricha Augusta, opustila roku 1902 s učitelem svých dětí rodinu. Manželství s Fridrichem bylo následujícího roku rozvedeno. Rakouským císařem byla zbavena práv a výsad arcivévodkyně a po bouřlivých letech se v roce 1907 provdala za hudebního skladatele Enrica Toselliho.²³

Ve výčtu představitelů a členů sekundogenitury zatím chybí práce věnovaná Ferdinandovi IV. Salvátorovi, hlavě toskánské větve v letech 1859–1908, ještě v šedesátých a sedmdesátých letech pretendentovi toskánského trůnu, na který abdikoval již jen formálně po smrti svého otce Leopolda II. v roce 1870. Je pravda, že jeho salcburský dvůr byl již pouhým odleskem bývalé slávy kdysi suverenního a bohatého rodu toskánských Habsburků a o závislosti na císaři Františku Josefovi nemůže být sporu.²⁴ Nebyl však jen polním maršálkem, vynikajícím jachtařem a nadšeným lovcem, ale, jak dokazuje registratura jeho soukromého archivu, byl dobrým hospodářem svých statků v Rakousku, Čechách a Toskánsku, výborným a starostlivým otcem své početné rodiny, člověkem se značným zájmem o všechno dění a jistými diplomatickými vlohami, jež by pravděpodobně za jiné historicky pro něho příznivější situace byl schopen lépe využít ke správě svého dědictví.²⁵

Můžeme s určitostí říci, že ke všem životním příběhům členů toskánsko-habsburského rodu, ať již stručně naznačeným či vůbec neuváděným pro omezený prostor a zaměření článku, poskytují materiály tohoto archivního souboru nepřeborné množství informací. Rodinný archiv, který byl po 1. světové válce

převzat do péče nového československého státu, měl stejně jako ti, kteří jej tvořili, složité osudy. Ve třicátých letech tohoto století byl na půdě pražského Československého státního archivu zemědělského zkompletován, roztríděn a sepsán. Zahrnuje písemnosti nestátní povahy z období panování toskánských Habsburků ve Florencii, salcburskou a würzburgskou éru Ferdinanda III., písemnosti provenience rakouské, české a toskánské po roce 1859. Jedná se o složitý fond, který je rozdělen na třináct částí, řazených podle chronologické nástupnické linie: Petr Leopold 1765–1790, Ferdinand III. 1790–1824, Leopold II. 1824–1870, Ferdinand IV. 1859–1908, dále osobní soubory Ludvíka Salvátora, Jana Orthy, Josefa Ferdinanda. Pak následuje dokumentace sbírkového charakteru: sbírka listin, sbírka map a plánů, sbírka fotografií. Poslední tři části jsou z produkce úřadů ve službách toskánských Habsburků, ať jde o Toskánské zastupitelské úřady v Paříži, Římě, Vídni, Neapoli, či Toskánskou pensijní likvidaturu v Paříži a Administraci toskánských statků Brandýs a Ostrov.²⁶

Badatelům jsou však přístupné jen ty části, které jsou uspořádány a mají inventáře. A těch je málo. V šedesátých letech byly v úplnosti zpřístupněny fondové části Petra Leopolda a Ferdinanda III., deníky a rodinná korespondence Leopolda II. Další velká část materiálů různé povahy je nezpracována. Inventárním soupisem je podchyceno několik deníků a část rodinné korespondence Ferdinanda IV., ale rozsáhlá registratura Ferdinandova archivu, čítající 274 kartonů, není uspořádána. Sám Ferdinand dal svému, jak ho nazval, soukromému archivu, perfektní systém signatur, podle nichž je materiál dodnes roztríděn. Z úřadů jsou zpřístupněny inventářem jen legace.²⁷ Ostatní části buď nesou stopy jakéhosi pořádání a mají alespoň soupisy²⁸, nebo k velké škodě nejsou ani roztríděny.²⁹

Tato informativní práce má za úkol přiblížit historické obci významnou a výraznou osobnost toskánské sekundogenitury, a to arcivévodu Ludvíka Salvátora, mladšího bratra Ferdinanda IV., třetího syna velkovévody Leopolda II. a jeho druhé manželky Marie Antonie Sicilské. Přiblížit ji na základě dochovaných archiválií Rodinného archivu toskánských Habsburků a některých pramenů mimo Státní ústřední archiv v Praze.

Naprostá nezpracovanost fondové části arcivévody Ludvíka Salvátora velmi ztěžuje její badatelské využití. Patnáct kartonů plně nabitých korespondencí, zlomky deníků, různými tisky, výstřižky, fotografiemi a účty zatím jen zlomkovitě vydává své tajemství.

Kdokoli tedy otevře archivní krabici osobního souboru arcivévody Ludvíka Salvátora, tomu se naskýtá úžasný pohled na stovky dopisů v originálních obálkách různých formátů a barev, ozdobených poštovními známkami i mnohdy zachovalými červenými, černými či temně zelenými pečetními vosky, na

nichž jsou více či méně zřetelné otisky pečetí odesílatelů, jež listy uzavíraly. Dojem umocňuje barva dopisních papírů a inkoustu, různost charakteru rukopisu pisatelů, která je podtržena tím, zda jde o kurentní písmo či latinku. Změť jazyků od němčiny přes italštinu, španělštinu, francouzštinu a angličtinu nás už nyní, aniž bychom znali obsah písemností, uvádí do podivuhodného světa tohoto přírodovědce, etnografa, cestovatele, námořníka a spisovatele, jedním slovem učence své doby. Díky jeho rozsáhlému dílu máme povědomost o přírodních poměrech, geografické poloze, povětrnostních podmínkách, flóře, fauně, kultuře, obyvatelích, jejich jazyku a zvycích či historii míst a oblastí od Středomoří, Jadranu a Severního moře, až po Ameriku a Austrálii. Ani nás nepřekvapí, že se Julesi Vernovi stal inspirací pro hlavní postavu románu „Matyáš Sandorf“ jiným titulem „Nový hrabě Monte Christo“.³⁰

Proto není divu, že dodnes je arcivévodova osobnost a jeho životní osudy předmětem bádání historiků či zánícenců.³¹ Právě při oslavách životních jubilejí se zvedá vlna zájmu o tuto osobu a každý chce přispět novými údaji o životě a díle Ludvíka Salvátora. V poslední době byl zvýšený rozruch kolem arcivévodovy spojen se 150. výročím jeho narození.³²

V roce 1997 připravil Státní ústřední archiv v Praze dvě životopisné výstavy o Ludvíku Salvátorovi. Jednu pod názvem „Dall'Adriatico alle Baleari attraverso le Eolie: Arciduca e il Mediterraneo“³³, instalovanou v květnu přímo na Lipari, druhou „Exposició en homenatge a l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria“ o rok později otevřenou v Palmě de Mallorca.³⁴ Obě expozice se konaly na místech, která Ludvíkovi přirostla k srdci. Liparským čili Eolským ostrovům věnoval rozsáhlé dílo, doprovázené nádhernými rytinami, které podle vlastnoručných Ludvíkových kreseb vyhotovil pražský rytec Bedřich Havránek.³⁵ Mallorca se stala Ludvíkovým druhým domovem, jeho útočištěm a bez nadsázky malým soukromým královstvím.

Páteř obou výstav tvořily archiválie, pečlivě vybrané z celého rodinného archivu, pro Mallorcu pak doplněné o dokumenty, týkající se skonu arcivévodovy v Brandýse v roce 1915³⁶ a převozu jeho exhumovaného těla v roce 1918 do Vídně k uložení do Kapucínské hrobky.³⁷ Vybrané exponáty, doplněné ilustrativním materiálem, převážně kresbami, knihami, předměty osobní potřeby či obrazy z místních zdrojů, měly představit osobnost Ludvíka Salvátora od dětství až do jeho smrti. Dokumentovaly rodinné vztahy, Ludvíkovu cestu ke vzdělání, jeho zájmy o přírodní vědy, cestovatelské záměry, postihovaly i vědeckou metodiku a metodu jeho práce, publikační činnost, celý arcivévodův myšlenkový svět, způsob života, bohatost osobních kontaktů a vztahů s přáteli, rodinou a učiteli, mapovaly jeho příchod na Baleárské ostrovy v roce 1867, postupně

zakupování statků na Mallorce a budování rozsáhlého panství v této oblasti, stejně jako správu zděděného brandýského patrimoniuma.

Rešerše a následný výběr dokumentů se opíral o známá životopisná data, již publikovaná v biografiích.³⁸ Překvapující však bylo, co všechno je možno k osobnosti arcivévody v Rodinném archivu toskánských Habsburků nalézt. Ludvíkův soubor, čítající celkem 15 kartonů z let 1859–1915, se dostal do Československého státního archivu zemědělského (dále ČsAZ) jinou cestou než ostrovský Ferdinandův komplex. Po roce 1918 připadl Brandýs jakožto habsburské panství na základě saintgermainské smlouvy státu.³⁹ Zámek byl v první fázi vybrán za mimopražské sídlo presidenta republiky. Zámecké sbírky zoologické, mineralogické a archeologické, částečně darované místním školám, knihovnu, včetně písemností, podle rozhodnutí příslušných orgánů převzalo do úschovy Muzeum království Českého. Po složitých kompetenčních jednáních byly v roce 1922 archiválie, které v Brandýse zůstaly po Leopoldovi II. a Ludvíku Salvátorovi, vyčleněny a předány podle příslušnosti do ČsAZ.⁴⁰ Pro zajímavost brandýská knihovna obsahovala dle odhadu v rámci inventarizačních prací cca 5 000–6 000 svazků, z nichž jen tištěná díla z arcivévodova pera čítala 2 315 kusů publikací.⁴¹

Ludvíkův písemný soubor zůstal stranou zájmu třídících a soupisových prací, prováděných jak ve třicátých letech v zemědělském archivu, tak v šedesátých letech jeho nástupcem, (od roku 1956) Státním ústředním archivem v Praze. I přes neuspořádanost je možno arcivévodův archiv zhruba rozdělit na podstatně větší část, kterou lze klasifikovat jako rodinnou a osobní korespondenci v rozsahu 10 kartonů z let 1861–1880, avšak naprosto žádným způsobem neurtříděnou. V důsledku toho je vyhledání odesílatelů komplikované a zcela nahodilé. Dále se zde nacházejí nedatovaná excerpta a výpisky, zlomky deníků a rukopisů arcivévody, obsáhlé podklady k pojednání o dějinách, zeměpisných a přírodních poměrech Mallorky z let 1867–1870, osobní účty z let 1861–1915, fotografie a výstřižky, dva císařské patenty o přidělení pluku a vojenských hodností a jeden vzácný diplom o udělení zlatého rouna.

Životopisné údaje lze čerpat i z jiných částí fondu RAT, inventarizovaných i nezpracovaných. V sekci Leopolda II. se nachází celkem 139 dopisů Ludvíka otci z let 1855–1870,⁴² dále první Ludvíkovy písemné projevy v různých kompozicích, věnovaných rodičům u příležitosti svátků a rodinných oslav z let 1851–1862, projekt výchovy a vzdělání Ludvíka Salvátora, připravený přibližně v druhé polovině padesátých let, dopisy týkající se studia mladého arcivévody v Praze z roku 1865. Důležité údaje lze čerpat i z Leopoldových deníků z let 1847–1870.⁴³ V neposlední řadě lze využít rozsáhlé Leopoldovy korespondence ro-

dinné i osobní, kde jsou dopisy Ludvíkových vychovatelů např. Eugenia Sforzy nebo Laury de Bradi, či osobního lékaře Giovanniho Bondiho.⁴⁴

Ve zpracované části rodinné korespondence velkovévody Ferdinanda IV. existuje složka dopisů, přímo adresovaných Ludvíkem nejstaršímu bratru Ferdinandovi z let 1856–1872. I ve velkovévodových denících lze čekat zápisky o rodinných událostech.⁴⁵

V nezpracované Ferdinandově registratuře nalezneme mimo jiné opis testamentu Leopolda II. a korespondenci mezi oběma bratry a dalšími osobami v Ludvíkových záležitostech osobních, vědeckých, vydavatelských nebo finančních z let 1870–1904.⁴⁶ Ale i další bohužel nezpracované signatury při zběžném průzkumu dávají tušit bohatství informací k arcivévodovu životu a jeho aktivitám. Nelze zapomínat, že významné údaje jsou i v korespondenci mezi rodinnými příslušníky.

V neuspořádané sbírce fotografií se sporadicky vyskytují i Ludvíkovy podobanky.⁴⁷ Sbíрку map a plánů, i když nevznikla Ludvíkovou sběratelskou či kartografickou činností, je možno cíleným výběrem využít pro její rozmanitost k ilustraci arcivévodových cest.

Arcivévoda Ludvík Salvátor se narodil ve Florencii 4.8.1847 jako předposlední dítě velkovévody Leopolda II. a Marie Antonie Sicilské.⁴⁸ Už od dětství projevoval nevšední vnímavost, učenlivost, houževnatost a píli, stejně jako neobyčejné jazykové nadání. Oba rodiče pro něho měli veliké pochopení. Otec, rozpoznáv jeho dispozice a vlohy, přenesl na něho všechny své mladické touhy a zájmy. Sám rád cestoval a v jeho denících a zápiscích z cest najdeme nespočetnou řadu dokladů o pozorování přírody, zájmu o techniku a historii. Matka Ludvíka po celý život milovala a podporovala jeho projekty i finančně. Jejich vztah byl vzájemný. Již jako pětiletý slíbil malý arcivévoda matce ve svém vánočním přání, datovaném 19. prosince 1852, psaném ještě roztřesenou dětskou ručkou, poslušnost a ctnost „La madre mia obbediró...Maria e Gesú fatemi crescere alla virtù“, které hrdě podepsal „Luigi“. V záhlaví tohoto dopisu je překrásná veduta bílých útesů doverských, která jako by předznamenala jeho cestovatelskou touhu.⁴⁹ Italštině, i když psal Ludvík v průběhu dalších let života různými jazyky, v dochovaných dopisech zůstal věren jako své rodné řeči po celý život.

Rodiče velmi pečlivě sledovali vývoj dítěte a v polovině padesátých let nechali vypracovat Vincenzim Venturim obsáhlý projekt, v němž byl pečlivě zhodnocen dosavadní stupeň znalostí malého Ludvíka a propracován detailní návrh jeho postupného uceleného vzdělání, jak jazykového, literárního, matematického, filosofického, historického, právního i ekonomického, tak především zaměřeného na přírodní vědy a zeměpis. Celý spis je zajímavě koncipova-

ný i z pedagogického hlediska.⁵⁰ Individuální přístup rodičů ke vzdělání a k výchově dětí je patrný z dokumentu o studijní přípravě Karla Salvátora, staršího Ludvíkova bratra, jež byla jednoznačně orientovaná k dosažení vojenské kariéry.⁵¹

Slibný rozvoj dítěte byl přerušen odchodem Leopolda II. a celé rodiny z Florencie do Vídně.⁵² První zimní měsíce strávil Ludvík na mnichovském dvoře Ludvíka Bavorského. Ale dlouho Ludvík Salvátor a jeho mladší bratr Jan Nepomuk za Alpami nepobyli. Již na jaře 1861 odcházejí oba v doprovodu vychovatelů Eugenia Sforzy, Gnagnoniho a lékaře Bondiho do Benátek. Samotné město a hlavně Jaderské pobřeží učarovalo nadlouho oběma mladým arcivévodům. Je dojemné sledovat s jakou péčí a laskavostí nabádá Leopold svého syna k odpočinku po strastiplné cestě do Benátek a vybízí k vyjížděnkám po moři na palubě fregaty Novara, aby tak oba bratři poznali moře a nová území a s nostalgií opěvuje krásy Itálie.⁵³ Jak pozorně sleduje Ludvíkovy zájmy, které podněcuje ve svých dopisech synovi neustálým sdělováním vlastních pozorování přírody, poznámkami o počasí na panství Brandýs, kde silný vítr způsobuje polomy, o výrobě cukru v severním Německu, či popisem okolností léčby a úmrtí lva v Schönbrunnu. Za typický doklad Leopoldovy péče o synův duševní rozvoj lze považovat v jednom z dopisů pasáž o rybě, chycené v Labi, jejíž obrázek s popisem je vložen do dvoulistu s prosbou o identifikaci úlovku.⁵⁴ Ludvík vzápětí z Benátek odpovídá, že se jedná o cejna, ale že o této rybě nic bližšího neví, protože by jednak potřeboval odborné knihy a jednak by rybu musel vidět na vlastní oči. Tyto podrobnosti jsou ukázkou v jakém duchu je vedena korespondence mezi otcem a synem. Když se Ludvík v Benátkách začal zdokonalovat v němčině a tímto jazykem psal otcí dopisy, Leopold mu v nich opravoval gramatické chyby.⁵⁵

Ludvík se již odmala obracel na své příbuzné s žádostmi o obstarání exemplářů zvířat, ptáků, ryb, které byly určeny k vycpání, či o nákup odborných knih. Již jako devítiletý v dopise svému nejstaršímu bratru Ferdinandovi mu jedním dechem blahopřeje k zásnubám a zároveň ho prosí o kůže „savců a ptáků“ pro svou sbírku, doslova píše „pro můj malý kabinet“. Názvy požadovaných živočichů uvádí jak v italštině, tak v latině.⁵⁶ Vášeň pro vypreparované živočichy, především ptáky, ho neopouštěla po celý život. O lovu ptáků a o jejich preparaci se rozepisuje i ve své práci o návštěvě Tasmánie v roce 1881. Několik exemplářů vycpaných ptáků je ještě dnes dochováno v depozitáři brandýského muzea.⁵⁷

Je však nutno dodat, že Ferdinand měl pro zájmy svého bratra velké pochopení a sám mu nabízel nákup různých odborných knih, které mohl snadno při svých cestách Evropou obstarat. Na Ferdinandovu nabídku reaguje Ludvík

dopisem z února 1860 celým seznamem knih, které si vybral z nabídky katalogu nakladatelství a knihkupectví Curier a Bailliere v Paříži, kde uvádí nejen přesnou citaci autorů a titulů, ale i ceny.⁵⁸ I matka Marie Antonietta nezůstala po zadu. V dopise z roku 1862 informuje do Benátek svého syna o zprávách, které obdržela o návštěvnosti všeobecné výstavy v Londýně a slíbila Ludvíkovi obstarat zásilku knih o nižších živočiších.⁵⁹

Po návratu z Itálie zpět do Čech, kde většinou Ludvík pobýval v Brandýse, řešili rodiče otázku jeho dalšího vzdělání. Z roku 1865 se zachovaly koncepty dopisů týkajících se Ludvíkových studií v Praze. Otcův, adresovaný císaři Františku Josefovi, obsahuje informace o programu studia, který pro mladého arcivévodu zpracoval pražský profesor Schir. Matčín pro syna Karla Salvátora o ubytování Ludvíka v Praze na Hradčanech a Anglickém dvoře. Na obálkách nezpracované Ludvíkovy korespondence je uvedena i další pražská arcivévodova adresa „Erherzog Ludwig Salvator zu Prag, Palais Kinsky“.⁶⁰

V té době se Ludvík nevěnuje jen svému vzdělávání, ale již realizaci svých cestovatelských plánů. Jak sděluje 19. září 1865 bratru Ferdinandovi z Ostrova nad Ohří, s důkladností sobě vlastní, podnikl svou severní cestu po Skandinávii.⁶¹

Dva roky nato se chystá odjet na Baleáry, které se mu stanou osudem. Odjezd je posvěcen císařovým souhlasem s přáním štěstí a zdaru při výpravě.⁶² A tak nestojí nic v cestě, co by arcivévodově úmyslu zabránilo. V německy psaných dopisech otci popisuje cestu přes přístavy ve Francii na Ibizu a na Mallorku. Nadšeně sděluje své první dojmy a výsledky pozorování přírody, zvláštnosti v odívání obyvatelstva, popisuje stavby, zmiňuje se o historii, jazyku a o dalších ostrovech, patřících k Baleárskému souostroví. Píše o lidech, s nimiž se setkal a se kterými do budoucna zůstane v blízkém kontaktu.⁶³ Arcivévoda cestoval inkognito, vystupoval pod jménem hrabě Ludvík z Neudorfu.⁶⁴

Leopold ve svých deníkových zápiscích zaznamenává každý Ludvíkův dopis, jeho návrat z Baleár a projevuje obavu nad Ludvíkovou usilovnou a vyčerpávající prací.⁶⁵ Láskyplný a starostlivý vztah Leopolda k synovi je vyjádřen i v jeho nedokončeném dopise, psaném v Římě 31. prosince 1869, v němž téměř měsíc před smrtí s přáním všeho nejlepšího do nového roku se vyznává z toho, jak rád psával svým dětem, především Ludvíkovi.⁶⁶

Nikoho tedy neudiví četba exvelkovévodova testamentu, jímž odkazuje Ludvíku Salvátorovi své osobní předměty, kolekci knih, map, kreseb z cest a písemností.⁶⁷ Z pozůstalosti získává arcivévoda i Brandýs, který převzal do své správy v roce 1872.⁶⁸ Problémy, které nastaly při rozdělení Leopoldova brandýského panství mezi bratry Ludvíkem a Karlem Salvátorem, lze dokumentovat i Karlovým dopisem z 31. srpna 1873, v němž ostře kritizuje Ludvíka za to, že nemůže rozhodovat o ubytování svého přítele Vratislava Výborného a dvou

Mallorčanů v prostorách vil, patřících Karlovi Salvátorovi.⁶⁹ Otázky spojené s finančním vyrovnáním za toskánská panství dokumentuje dopis bratra Ferdinanda z 4. března 1871.⁷⁰

Arcivévoda Ludvík se nemohl věnovat jen studiu a cestování, ale měl také povinnosti k habsburskému Arcidomu. A tak v roce 1870 musel nastoupit službu v úřadu pražského místodržitelství na Hradě.⁷¹ Stejně tak jmenování plukovníkem a majitelem pěšího pluku v předcházejících letech i příslušnost k řádu zlatého rouna pro něho byly zavazující.⁷² Kariéra tohoto druhu ho však nikterak nelákala. Jeho zájem a životní cíl ležel úplně mimo tyto závazky.

Rok po svém pobytu na Baleárech navštěvuje Ludvík Sicílii a plaví se dál na další souostroví Středozemního moře, a to na Liparské či Eolské ostrovy, jejichž divoká krása mu učarovala stejně jako Baleáry.⁷³ Z obou cest si arcivévoda přivezl řadu poznatků, které v následujících letech začal třídít a zpracovávat. Při této práci si uvědomil, že otázky, jimiž se neustále zabíral jeho hloubavý duch, nemůže řešit sám. Aby mohl dovést svá zkoumání k úspěšnému konci, to znamená k vydání dnes bychom řekli vědecko-populárních, cestopisných či etnografických děl, vypracoval heuristickou metodu, která spočívala jednak ve vlastním pozorování a zkoumání jevů, jednak ve vytvoření sítě místních odborných i laických spolupracovníků. Ti sbírali pro Ludvíka podklady z historie, archeologie, zeměpisu, přírodovědy, etnografie, jazykovědy v oblastech, jimiž se arcivévoda právě zabýval. Jako příklad této spolupráce s místními odborníky a znalci lze uvést dopis z ledna 1868, v němž poslal abbé Cardona y Orfila Ludvíkovi soupis fosilií z Menorky.⁷⁴ Nejvýznamnějším arcivévodovým spolupracovníkem a zároveň i přítelem byl Mallorčan Francisco Manuel de los Herreros.

Metodicky arcivévoda pro heuristiku a tým spolupracovníků vypracoval tzv. *Tabulae Lodoviciana*, vydané v roce 1869, tištěné v němčině, francouzštině, italštině a španělštině, jež obsahovaly systematické okruhy otázek, které spadaly do Ludvíkova odborného zájmu.⁷⁵ Ty pak rozesílal místním odborníkům, kteří podle stanovených zkoumaných problémů buď přímo vyplňovali předtištěné kolonky, nebo zasílali Ludvíkovi písemné zprávy k daným tématům. Arcivévoda zachycoval krajinu, přírodní poměry i obyvatele nejen slovem, ale i kresbou ať vlastní či vybraných kreslířů či malířů, kteří ho na cestách doprovázeli. Jiní umělci arcivévodovy skici překreslovali či ilustrativní předlohy graficky upravovali pro tisk.⁷⁶

Zděděné brandýské panství mu umožňovalo financovat řadu projektů. Včetně koupě a provozu jeho milované parní jachty *Nixé*, s níž zbrázdil nejedno moře.⁷⁷ Sedmdesátá léta pro něho znamenala nejen uskutečnění jeho snu, získání vlastní lodě, či návrat na Mallorcu, ale také podniknutí daleké transoceánské

cesty⁷⁸ i vydání prvních cestopisných děl. Zároveň tyto plodné roky předznamenaly a určily již nezvratný směr arcivévodova životního běhu.

V roce 1871 Ludvíkův blízký přítel a spolupracovník Francisco Manuel de los Herreros, který pro něho nejen sbíral a kompletoval podklady k významnému dílu o Baleárských ostrovech, zařídil pro druhý arcivévodův tentokrát zimní pobyt v Palmě koupí vily vévody Formiguera. O celé záležitosti byla vedena obsáhlá korespondence mezi oběma aktéry. V jednom z dopisů z 30. července 1871 zaslal Herreros Ludvíkovi i přesný popis domu.⁷⁹ Podobným způsobem řídil tento Mallorčan práce na výstavbě arcivévodova sídla Miramar. Dopisem z 1. července 1875 zaslal Ludvíkovi seznam prací, které byly ve vile provedeny, s vyčíslením finančních nákladů.⁸⁰ Podrobnosti o vyúčtování Ludvíkových cest na Baleáry a údaje o finančních transakcích spojených s koupí Miramar lze dobře vyčíst z dopisu Eugenia Sforzy z 19. srpna 1873.⁸¹

Ludvík platil štědře svým spolupracovníkům, jak je více než zřejmé z dopisů Alterovi, řediteli panství Brandýs, s pokyny kolik má vyplatit Manueli de los Herreros. Peníze, určené pro Herrerosy byly zasílány prostřednictvím pražského bankovního domu Zdekauer Rothschildům do Paříže.⁸² Obdobnými příkazy Alterovi řešil proplácení faktur různým nakladatelstvím a tiskárnám, u nichž si objednával vydání svých prací či zadával vyhotovení kolorovaných vedut.⁸³ K jeho nakladatelům patřili pražský Heinrich Mercy a slavný lipský Brockhaus, či würzburgský Leopold Woerl.⁸⁴ Všechny tyto Ludvíkovy počiny a aktivity pohltily spousty peněz a dostaly ho často do těžkých finančních potíží, které mnohdy musel řešit i půjčkou.⁸⁵ Často ho zachraňovaly právě peníze, které mu nezištně poskytovala matka Marie Antonie.

V Rodinném archivu toskánských Habsburků je uchováno množství dokladů, zvláště do počátku devadesátých let 19. století, které osvětlují řadu podrobností v arcivévodově životě, váží se k jeho cestám a tvorbě. Je velká škoda, že chybí většina rukopisů Ludvíkových děl. Zbyly tu jen podklady o vývoji prózy a poesie a o historii Mallorky v rozsahu 430 folií, i meteorologická, geografická a botanická pozorování Baleár z konce šedesátých let minulého století. Dochovaly se části spisů o Koryntském zálivu z 1874 a o zálivu Buccari-Porto Ré z 1871, v poslední řadě nedatovaný fragment Ludvíkova deníku z cest po Tripolsku a Tunisku.⁸⁶ To je žalostně málo, když si uvědomíme, že napsal na pět desítek prací o zemích, které na svých cestách navštívil.⁸⁷ Prozkoumal Jaderské pobřeží od Benátek až po Dalmácii, brázdil Středozemní moře od ostrova k ostrovu. Kromě Baleár a Lipar miloval řecké ostrovy, procestoval Severní Afriku i Skandinávii. Plavil se přes oceány, aby poznal Severní a Jižní Ameriku i Austrálii.

Za badatelské výzkumy a práci si dobyl uznání i v odborných kruzích. Již v polovině sedmdesátých let mu Société de Geographie na mezinárodním kongresu geografických věd v Paříži udělila významné ocenění.⁸⁸ To byl jen začátek. Během svého plodného života se stal členem řady vědeckých společností a získal bezpočet ocenění. U příležitosti třicátého výročí jeho vědecké činnosti vyšel ve Fremden-Zeitung ve Vídni oslavný a obsažný článek o životě a díle arcivévody Ludvíka Salvátora pod názvem: Erzherzog Ludwig Salvator. Dreissig Jahre aus Leben und Wirken des fürstlichen Geographen z pera Siegmunda Scheidera, který si pečlivě uchoval bratr Ferdinand ve svém archivu.⁸⁹

Ludvíkova životní dráha se uzavřela 12. října 1915 v Brandýse.⁹⁰ Arcivévodovy ostatky tu byly uchovávány až do roku 1918, kdy byly v březnu převezeny do Vídně a uloženy k odpočinku do Kapucínské hrobky.⁹¹

Je toho ještě mnoho, co by se dalo vyhledat v dosud nezpracovaném rodinném archivu k této výrazné osobnosti s tak pestrými životními osudy, která byla typickým představitelem 19. století. Zatím však pro omezené možnosti, způsobené neuspořádáním fondu, lze historické veřejnosti nabídnout jen tuto mozaiku. Předkládaná stať si nekladla za cíl podrobně dokumentovat život a dílo arcivévody Ludvíka Salvátora, ale jejím záměrem bylo upozornit na bohatost a rozmanitost informací, které je možno z archiválií Rodinného archivu toskánských Habsburků vyčíst.

POZNÁMKY

¹ Výběrem: Hamannová, B.: Habsburkové. Životopisná encyklopedie. Praha 1996; Pohl, W. – Vocelka, K.: Habsburkové. Historie jednoho rodu. Grafoprint – Neubert 1996; Čornejová, I. – Rak, J. – Vlnas, V.: Ve stínu tvých křídel... Grafoprint – Neubert 1995; Galandauer, J. – Honzík, M.: Osud trůnu Habsburského. Praha 1988; Pernes, J.: Habsburkové bez trůnu. Praha 1995.

² Výběrem srovnaj: Hamannová, B.: Rudolf, korunní princ rebel. Praha 1993; Herre, F.: Císař František Josef I. Praha 1998; Holler, G.: Ferdinand I. Poslední Habsburk na Pražském hradě. Praha 1998; Tapié, V. – L.: Marie Terezie a Evropa. Praha 1997.

³ Výběrově: Galandauer, J.: František Ferdinand d'Este. Praha 1993; týž: Karel I. Poslední český král. Praha 1998; Janusová, J. – Káňa, O.: Její veličenstvo Marie Terezie. Praha 1987; Pernes, J.: Život plný nepřátel aneb dramatický život a tragická smrt následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Praha 1994; Urban, O.: František Josef I. Praha 1991.

⁴ Zmínky lze hledat v encyklopediích, všeobecných publikacích či monografiích. Srov. průběžně uváděné poznámky.

⁵ Historická produkce je velmi rozsáhlá. Rozpracovává jednotlivá období či problémy ekonomické, politické, právní a správní, zkoumá společenské a kulturní jevy. Nejucelenější a nejpodrobnější práce pro období vlády habsbursko-lotrinské sekundogenitury jsou stále:

Zobi, A.: Storia civile della Toscana dal 1737 al 1848. I – V. Firenze 1852; týž: Memorie economico-politiche o sia dei danni arrecati dall’Austria alla Toscana dal 1737 a 1859. I – II. Firenze 1860; Baldasseroni, G.: Leopoldo II Granduca di Toscana e i suoi tempi. Firenze 1871.

- ⁶ Např. Adam Wandruszka, Franz Pesendorfer – srov. pozn. níže. Z německy mluvících zemí stojí za zmínku stará práce Reumont, A., von: Geschichte Toscana’s unter dem Haufe Lothringen-Habsburg, 1737–1859. Gotha 1877. Nejnovější komentovaná edice projektu ústavy Petra Leopolda pro Toskánsko, vytěžená ze Státního ústředního archivu v Praze (dále SÚA Praha) z fondu Rodinný archiv toskánských Habsburků (dále RAT), fondová část Petr Leopold, inv. č. 53, Progetto costituzione per la Toscana, 1787: Graf, G.: Der Verfassungsentwurf aus dem Jahr 1787 des Granduca Pietro Leopoldo di Toscana. Schriften zur Verfassungsgeschichte, Bd. 54. Berlin 1997.
- ⁷ Gregorovičová, E.: Způsoby zpracování Rodinného archivu toskánských Habsburků. Archivní časopis 4, 1996, s. 203–213.
- ⁸ Salvestrini, A.: L’Archivio della Casa di Lorena presso l’Archivio di Stato di Praga. Rassegna storica toscana 10, 1963/2, 197–202; týž: Pietro Leopoldo. Relazioni sul governo della Toscana. I – III, Firenze 1969–1974.
- ⁹ La Toscana dei Lorena nelle mappe dell’Archivio di Stato di Praga. Catalogo. Firenze 1991.
- ¹⁰ Bertelli, S. – Monni, R.: Per un’edizione dei diari di Leopoldo II granduca di Toscana. Cassa di Risparmio di Firenze 1997.
- ¹¹ Codici e mappe dell’ Archivio di Stato di Praga. Il tesoro dei Granduchi di Toscana. Catalogo della mostra a cura di Lucia Bonelli Conenna. Siena 1997.
- ¹² Wandruszka, A.: Leopold., Erzherzog von Oesterreich, Grossherzog von Toskana. I.– II., Wien 1963–1965.
- ¹³ Pesendorfer, F.: La Toscana dei Lorena. Un secolo di governo granducale. Firenze 1987. V italském překladu vyšlo dříve než v originále: 122 Jahre Habsburg – Lothringen in der Toskana. Wien 1987.
- ¹⁴ Týž: Ein Kampf um die Toskana. Grossherzog Ferdinand III. 1790–1824. Wien 1984.
- ¹⁵ Týž: Zwischen Trikolore und Doppeladler. Leopold II. Grossherzog von Toskana 1824–1859. Wien 1987.
- ¹⁶ Sommer, W.: Kurze Geschichte der Stadt Schlackenwerth. Schlackenwerth 1866, s. 29–31.
- ¹⁷ Volf, M.: Rakouská státní banka a příchod toskánských vévodů na Brandýs nad Labem. Archivní časopis 1, 1968, s. 25–34.
- ¹⁸ Il governo di famiglia in Toscana. Le memorie del granduca Leopoldo II di Lorena (1824–1859) a cura di Franz Pesendorfer. Firenze 1987.
- ¹⁹ Wölfling L., Z arcivévody hokynářem. Paměti habsburského arcivévody Leopolda Toskánského. Praha 1996; Pernes, J.: Habsurkové... c.d., Vyvrhel rodu (Arcivévoda Leopold Ferdinand Salvátor alias Leopold Wölfling). s. 147–165; SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., nezpracovaná část, sign. 60, Arciduca Leopoldo.
- ²⁰ Grössingová, S. – M.: Stíny nad trůnem habsburským. Praha 1993. s. 194–216.

- ²¹ SÚA Praha, fond RAT, Ferdinand IV., nezpracovaná část, sign. 19, Arciduca Giovanni Salvatore, jednotliviny sign. 3, 71.
- ²² SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., nezpracovaná část, sign. 1, Arciduchessa Maria Antonietta; SÚA Praha, fond Tereziánský ústav šlechtičen, Praha. 1755–1930.
- ²³ Luise von Toscana, mein Lebensweg. Berlin s. d.; Köhn – Behrens, Luise von Toscana. Bayreuth 1966; Aféry a skandály Habsburků. (Z tajných archivů publikováno v roce 1930). Vyd. Houba, K. – Houbová, V. Praha 1999, Erika, s. 172–185; Toselli, E.: Meine Ehe mit Luise von Toscana. Basel s. d.; SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., nezpracovaná část, sign. 61, Arciduchessa Luisa.
- ²⁴ Hamannová, B.: Habsburkové, c.d., s. 110.
- ²⁵ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV. část inventovaná: 12 deníků z let 1859–1907, 13 kartonů rodinné korespondence uspořádané dle odesílatelů z let 1839–1907. Nezpracovaná část, která není zpřístupněna badatelům, čítá 274 kartonů písemností různého charakteru.
- ²⁶ Informace o stavu fondu srov. pozn. 7. K tisku je E. Gregorovičovou připraven popis fondu pro Průvodce po archivních fondech a sbírkách SÚA Praha.
- ²⁷ Mrázková, L.: Písemnosti toskánských zastupitelských úřadů v rodinném archivu toskánských Habsburků. Archivní časopis 15, 1965, s. 36–40.
- ²⁸ Soupisy pouze pro interní potřebu mají následující části fondu RAT Sbírnka map a plánů, Josef Ferdinand a Pensijní likvidatura v Paříži.
- ²⁹ Zcela bez pomůcek jsou fondové části Ludvík Salvátor, Jan Nepomuk (Orth), sbírka listin a sbírka fotografií, grafiky a tisků.
- ³⁰ Hamannová, B.: Habsburkové, c.d., s. 256.
- ³¹ Na Mallorce existuje Společnost přátel arcivévody Ludvíka Salvátora (Associació Amics de l'Arxiduc Balears), která je otevřená všem. Carrer Sant Jaume, 4 (Fundació Barceló), 07012 Palma de Mallorca.
- ³² Přípomínkou může být dosud nevydaný rukopis dr. Justina Práška: Arcikníže Ludvík Salvátor. Muzejní listy č. 3 a 4, 1997 (citováno dle rukopisu článku).
- ³³ Výstavu s názvem „Od Jadranu po Baleáry přes Eolské ostrovy: Arcivévoda a Středozeří“ organizovalo pod záštitou prezidentů České a Italské republiky Centrum pro studium a výzkum historie a problémů Liparských ostrovů (Centro studi e ricerche di storia e problemi Eoliani).
- ³⁴ Expozici zajišťovala Rada pro kulturu a sport autonomní Baleárské vlády, Společnost přátel Ludvíka Salvátora, Královský archiv v Palmě de Mallorca, knihovna a nadace Juana Marcha. Ani k jedné výstavě však bohužel nebyl vydán katalog.
- ³⁵ Ludvíkovo dílo o Baleárech: Die Balearen in Wort und Bild. I.–VII., Leipzig 1879–1891. Liparům je věnováno: Die Liparischen Inseln. I–VIII. Prag 1893–1896. V Itálii vyšla sedmdesátých a osmdesátých letech reedice všech svazků v italském překladu, ale s původní úpravou a ilustracemi, obohacená o historické rozборы vydavatelů. Edice: Le Isole Lipari, I–VIII. Lipari 1977–1986.

- ³⁶ Kniha zemřelých královského města Brandýs, C. K. Okresní hejtmanství v Karlíně, 1894 – 1918. s. 220, poř.č. 65. Uložena: Městský úřad v Brandýse nad Labem–odd. matrik zemřelých.
- ³⁷ Státní oblastní archiv v Praze, fond Velkostatek Brandýs nad Labem, sign. II 15 D, kart. 621.
- ³⁸ March, J.: *S'Arxiduc. Biografia illustrada de un príncipe nómada*. Barceló 1984. Tento životopis byl využit pro rešerši v RAT a z něho byla čerpána i životopisná data pro tuto stať. Proto není k životopisným údajům v poznámkách citovaná literatura, ale dokumenty. Schwendinger, H.: *Erzherzog Ludwig Salvator*. Wien 1991.
- ³⁹ Posledním majitelem panství byl císař Karel I., který jej koupil z pozůstalosti v roce 1917.
- ⁴⁰ Stát se stal vlastníkem až v roce 1921. Srov. SÚA Praha, fond Ústřední zemědělsko – lesnický archiv (dále fond ÚZLA), sign. 4b, inv. č. 112, Brandýs nad, kart. 57. Zde jsou i uchovány spisy k převzetí brandýských písemností Leopolda II. a Ludvíka Salvátora do Československého státního archivu zemědělského. Bohužel v tu dobu nebyl vyhotoven žádný podrobný soupis arcivévodových dokumentů. V dochovaném předávacím seznamu pod položkou č. 15 je uveden strohý záznam o existenci Ludvíkových písemností: „114 fascikulů, 1 bedna, 1 škatule různých rukopisů, dopisů etc.“ Pod č. 3 a 5 jsou zapsány 2 patenty o udělení vojenské hodnosti a jeden diplom o udělení zlatého rouna.
- V Archivu Národního muzea je uchována malá část Ludvíkových písemností. Nezpracovaný fond nese název Sekretariát arcivévodovy Ludvíka Salvátora, 1861–1879, v rozsahu 4 kantonů. Srov. popis fondu v Průvodci po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea, Praha 1998, s. 320–321.
- ⁴¹ O osudu knih ze zámeckých knihoven konfiskovaných statků rozhodovala ministerská rada v rámci celého komplexu otázek o vnitřním zařízení bývalých císařských a rodinných habsburských statků. Konkrétně v případě knih z Brandýsa viz. SÚA Praha, fond ÚZLA, sign. 4b, inv. č. 112, čj. 682/1922. Jinak lze údaje hledat v dalších fondech SÚA, např. Předsednictvo ministerské rady, Ministerstvo zemědělství, Ústřední ředitelství státních lesů a statků v Praze.
- ⁴² SÚA Praha, fond RAT, fondová část Leopold II., část inventovaná, inv. č. 54.
- ⁴³ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Leopold II., část inventovaná, deníky, inv. č. 32–39. Ostatní uvedené jednotliviny budou citovány samostatně.
- ⁴⁴ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Leopold II., část nezpracovaná, sign. II. SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/95, kart. 9.
- ⁴⁵ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., část inventovaná, deníky, inv. č. 1–12, Ludvíkova korespondence, 1856–1872, inv. č. 31.
- ⁴⁶ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., část nezpracovaná, sign. 12 a 71.
- ⁴⁷ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Sb. foto – minimálně. Hlavní zdroj: SOA Praha, fond Vs. Brandýs nad Labem, inv. č. 1 – alba, v nichž jsou uchovány fotografie Ludvíka z dětských a jinošských let.
- ⁴⁸ Záznam o narození arcivévodovy je uložen v matrice ve Státním archivu ve Florencii.

- ⁴⁹ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Leopold II., nezpracovaná část, č. 183. Další Ludvíkovy písemné projevy věnované rodičům viz: RAT, Leopold II., nezpracovaná část, sign. II/a/2 a II/a/3.
- ⁵⁰ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Leopold II., nezpracovaná část, 214: „Traccia per l'andamento progressivo degli studi intellettuali di S. A. l' Arciduca Luigi.“ Nedatováno. Podepsán Vincenzo Antinori (1792–1865), který byl v roce 1847 jmenován vychovatelem Leopoldových dětí. Byl vzdělán především v oboru fyziky a matematiky. Od 1833 byl ředitelem přírodovědeckého muzea (Museo di fisica e storia naturale) ve Florencii. Z uvedených údajů je více než zřejmé, že měl pro vypracování projektu Ludvíkova vzdělání ty nejlepší předpoklady.
- ⁵¹ „Programma di studi militari“ uložen tamtéž srov. pozn 50.
- ⁵² Dokumentace k těmto událostem se nachází v nezpracované části Leopoldova souboru, č. 187 „Avanti la partenza“, 1859, dále č. 188 „Dopo la partenza“, 1859–1868. Tamtéž pod č. 255 „27 aprile – 21 luglio 1859“ je uložen text Leopoldovy abdikace, kterou k záchraně Toskánska učinil ve Vöslau u Vídně dne 21.7.1859.
- ⁵³ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/95, kart. 9. Dopis Leopolda je datován v Brandýse 3.7.1861.
- ⁵⁴ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/95, kart. 9. Leopoldův dopis je datován v Brandýse 30.7.1861.
- ⁵⁵ První německy psané dopisy se objevují v Ludvíkově korespondenci z Benátek otci od 27.8.1861. viz SÚA Praha, fond RAT, fondová část Leopold II., inv. č. 54.
- ⁵⁶ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., inv. č. 31/1, kart. 5, č. 1. Dopis je datován „Bagni di Lucca agosto 1856“. Ludvík chtěl získat hranostaje, bažanta, jeřábka i sovu pálenou. Zmínka o muzeu = kabinetu je i v dopise otci z 22.11.1855. (SÚA Praha, fond RAT, fondová část Leopold II., inv. č. 54.)
- ⁵⁷ O sbírkách srov. pozn. 40 a dále Horčáková, V.: Okresní jednota musejní a Okresní muzeum v Brandýse nad Labem v letech 1911–1948. Studie a zprávy Okresního muzea Praha–východ 11, 1991, 38–71. Na s. 43–44 jsou údaje o sbírkách, včetně reprodukce fotografií vycpaného ptactva a exponátů mineralogických i archeologických z brandýského zámku před 1918. Originály fotografií jsou uloženy přímo v archivu muzea, spolu s několika rodinnými fotografiemi, oznámením starosty o úmrtí Ludvíka Salvátora a kopií nekrologu od J. V. Práška. Ve zmíněném článku upozorňuje autorka i na fakt, že arcivévoda předal Jednotě některé své spisy. C.d., s. 41, pozn. 26, s. 66.
- ⁵⁸ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., inv. č. 31/1. Dopis je datován „Schlackenwerth 6.2.1860“.
- ⁵⁹ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/95, kart. 9. Dopis datován 2.7.
- ⁶⁰ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Leopold II., nezpracovaná část, č. 217. První německy psaný koncept je z 21.6.1865. Druhý, matčin Karlovi, datovaný 8.8.1865. Marie Antonie se zmiňuje o nevýhodách ubytování na Hradě, které jí nabídl pro Ludvíka císař. Sděluje, že o pomoc požádala hraběte de Chambord, zmiňuje se o nabídce ubytovat syna v Anglickém dvoře „Englischhof“, kam byly Ludvíkovi adresovány některé dopisy. Viz SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/104, kart. 11, 1859–1876.

⁶¹ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., inv. č. 31/1. Jmenuje místa, která navštívil, popisuje fjordy a nádhernou přírodu.

⁶² SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/56. Dopis císařův datovaný 15.7.1867.

⁶³ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Leopold II., inv. č. 54. Celkem 5 dopisů, č. 7–11, datovaných: č. 7: Ibiza, 15. 8., č. 8: Palma, 5. 9., č. 9: Palma, 7. 9., č. 10: Palma, 14. 9., č. 11: „Am Bord des Mahones“ 11.10.1867.

⁶⁴ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., inv. č. 31/2. Datovaný 16.8.1867, kterým sděluje Ludvík bratrovi, že mu má adresovat dopisy „poste restante sotto il nome di conte Luigi di Neudorf“.

⁶⁵ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Leopold II., deník, inv. č. 38, rkp. 39, 1866–1868.

Např. v záznamu ze 4.8.1867 vzpomíná na narození syna, kterému je právě 20 let a jenž je na Ibize, slovy: „Giorno che Luigi naque nel 1847. Ora 20 anni: e` maggiore messa. Lui a Ibiza nelle Baleari“, a zároveň zaznamenává obdržení Ludvíkova dopisu z cesty. 15. srpna si poznamenal „Lettera di Luigi costa della Spagna, aranci, banane, palme, agave. Sargentum. Valencia...il giovane immaginoso: dopo li studi severi aridi, immergersi nel mare.“ O návratu Ludvíka na Brandýs a jeho pobytu na Baleárech zaznamenal 3.11.1867 „Luigi arriva. Suo viaggio, le isole Baleari. Vita nella natura, studio“ 16.2.1868 v Leopoldově deníku o Ludvíkově usilovné práci čteme: „Luigi lavora troppo“, 8.3.1868 hodnotí Leopold synovu pracovitost slovy: „Luigi, sua generosita`. Luigi studia troppo, rischia debilitarsi.“

O podrobnostech záznamů svědčí i další zápisy např. o Ludvíkových cestách z 10.4.1868 čteme: „Helgoland Luigi. Sue disposizioni a viaggiare scrivere. Suoi progetti sembrano temerari.“ Z 13.4.1868: „Luigi rinuncia alle coste di Tunis, va alle isole del Maonero“.

O Ludvíkových sbírkách v Brandýse se Leopold zmiňuje v záznamu z 20.2.1867: „...Luigi sistema sua collezione suoi crostacei.“

⁶⁶ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Leopold II., inv. č. 54. Píše „Tu lo sai scrivo lungo volentieri con figli e con te specialmente...“ Dokladem může být i jeden z nesčetných Leopoldových deníkových záznamů: „Luigi figlio viene, suo libro Süden und Norden.“ RAT, Leopold II., deníky, inv. č. 38, rkp. 39, 9.4.1868.

⁶⁷ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., nezpracovaná část., sign. 12, č. 326.

⁶⁸ SOA Praha, fond Vs. Brandýs. SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., nezpracovaná část, sign. 12–15. SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/101, XV/104.

⁶⁹ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/88.

⁷⁰ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/104. Dělení majetků – srov. pozn. 68.

⁷¹ SÚA Praha, fond Presidium Českého místodržitelství, 1860–1870, sign. 1/1/102, čj. 4832/1870, kart. 678.

⁷² SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor: č. 1: Ischl, 16.8.1865 František Josef I. jmenuje Ludvíka Salvátora plukovníkem pěšáků. Č. 2: Ofen, 13.3.1867 František Josef

I. jmenuje Ludvíka Salvátora plukovníkem – majetníkem 58. pěšího pluku. Č. 3: Salcburk, 18.8.1867 František Josef I. uděluje Ludvíku Salvátorovi Řád zlatého rouna.

- ⁷³ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, např. XV/104, XV/106 – korespondence k Liparům nebyla dosud blíže utříděna. Obdobně k Baleárům. Např. XV/2, 56, 95, 96, 101, 104, 106. Z odesílatelů z Baleár zastoupených v korespondenci lze uvést kromě Francisca Manuela de los Herreros jména José Ramis, Santiago de Palacios, arcibiskup Giovanni, Fernando Cotoner, José Luis Pons y Gallarza, Mateo Obrador, Rafael Prieto, Felipe Guasp y Pascual, Magdalena Sorá de Herreros. Z osob blízkých Ludvíkovi jsou tu dopisy Vratislava Výborného i sporadicky Antonia Vivese.
- ⁷⁴ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/56. Dopis psaný francouzsky je datován 1.1.1868.
- ⁷⁵ Originální exemplář je uložen v Národní knihovně v Praze.
- ⁷⁶ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, účty a prelimináře, 1873–1876, kart. 7. Mezi vyplácenými umělci jsou např. jmenováni: Havránek, Quido Mánes, či řezbáři Řeháček, Stolař, Bartel aj. s uvedením názvu provedeného díla a zaplacené sumy.
- ⁷⁷ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, korespondence s kapitánem Randicem není dosud vyříděna. Kapitánovy dopisy mají oválné zelené razítko s textem „Yacht Nixe“.
- ⁷⁸ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/104. O první zaoceáské cestě na všeobecnou výstavu do Filadelfie svědčí i dopis matky Marie Antonie Ludvíkovi z 25.9.1876, v němž se hned v úvodu zmiňuje o synově cestě slovy: „Vengo di ricevere la tua cara lettera del 23 della quale rilevo con piacere che sei a Praga e bene dopo non diro' lungo ma distante viaggio, la medaglia di ricordo del centenario di America ...la terro' molto cara perché viene data e presa alla esposizione di Filadelfia.“
- ⁷⁹ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/3.
- ⁸⁰ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/101.
- ⁸¹ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/88.
- ⁸² SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, účty 1875–1880, kart. 14.
- ⁸³ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, účty 1882–1889, kart. 15.
- ⁸⁴ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, účty a prelimináře 1873–1876, kart. 7.
Vyúčtování nakladatelstvím Mercy, Brockhaus, tiskárně Reiffenstein ve Vídni. Dokumentace i v účtech z dalšího období. K této problematice lze nalézt doklady i v nezpracované části Ferdinanda IV., sign. 71.
- ⁸⁵ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., nezpracovaná část, sign. 71, č. 653.
- ⁸⁶ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, Próza a poesie, XV/23, kart. 7, historie Mallorky, 1867–1870, XV/87, kart. 10, Koryntský záliv, XV/105, kart. 8, Buccari – Porto Ré, sine, č. 7, kart. 7, deník z cesty po Tripolsku a Tunisku, XV/97, kart. 8.
- ⁸⁷ Viz Hamannová, B.: Habsburkové, c.d., s. 256.
- ⁸⁸ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ludvík Salvátor, XV/87, 11.8.1875.

- ⁸⁹ SÚA Praha, fond RAT, fondová část Ferdinand IV., nezpracovaná část, sign. 71, č. 652. *Fremden-Zeitung*, n. 15, 1901, s. 2–4. O Ferdinandově zájmu o činnost svého bratra svědčí nejen dochovaný časopis, ale i podtrhané části uveřejněného textu.
- ⁹⁰ Srov. pozn. 36. Fotografie z pohřbu v časopise *Český svět*, 1915, roč. XII, č. 8. Nepaginováno. K úmrtí arciknížete Ludvíka Salvátora v Brandýse nad Labem.
- ⁹¹ Srov. pozn. 37. Jedná se o telegramy č. 170, 174 a 185 z 8. a 9. 3. 1918 o pověření polního maršála Seyffertitze převozem arcivévodových ostatků do Vídně, které informují o maršálově příjezdu do Brandýsa. Dále o protokol z 11. 3. 1918 o zjištění totožnosti Ludvíkovy mrtvoly. Tamtéž pod č. 480/1918 se nachází vyúčtování nákladů za převoz ostatků z 29. 3. 1918.

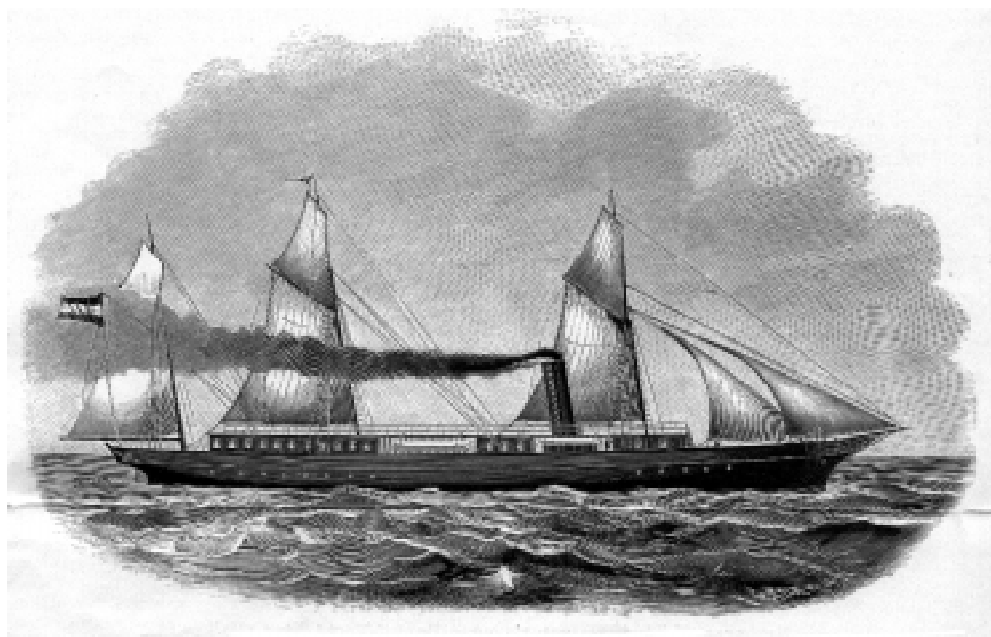
PŘÍLOHA

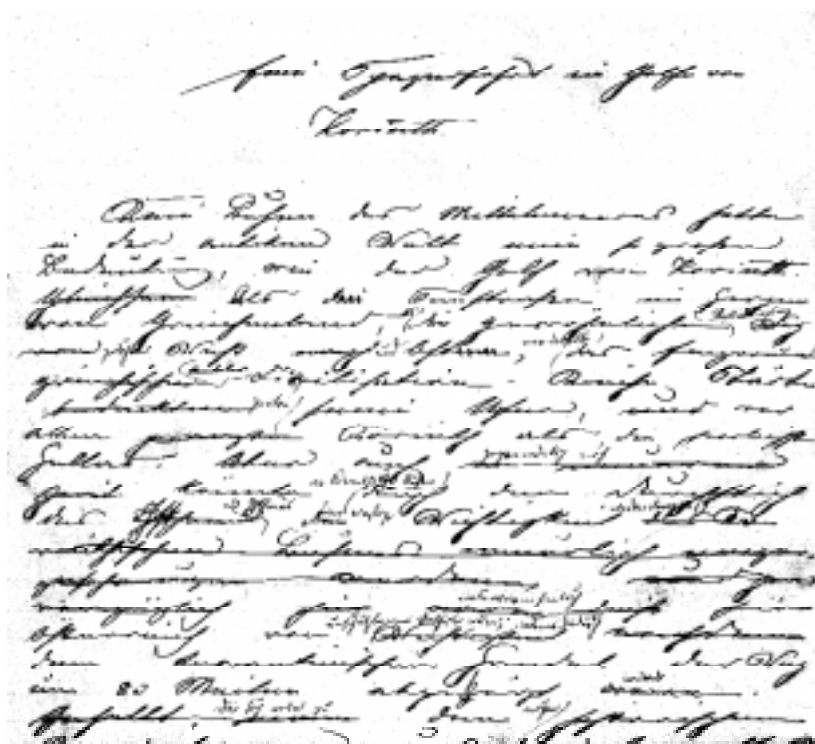
Rodinná fotografie z konce padesátých let 19. století. Zleva dole: malý Ludvík Salvátor, matka Marie Antonie, sestry Marie Luisa a Isabella. Zleva nahoře: bratři Ferdinand Salvátor a Karel Salvátor

Fotografie Ludvíka Salvátora uveřejněná v roce 1901 v časopise Fremden-Zeitung, č. 5, s. 2

Parní jachta Ludvíka Salvátora nazvaná „Nixe I.“ vyobrazená v roce 1901 v časopise Fremden-Zeitung, č. 15, s. 3

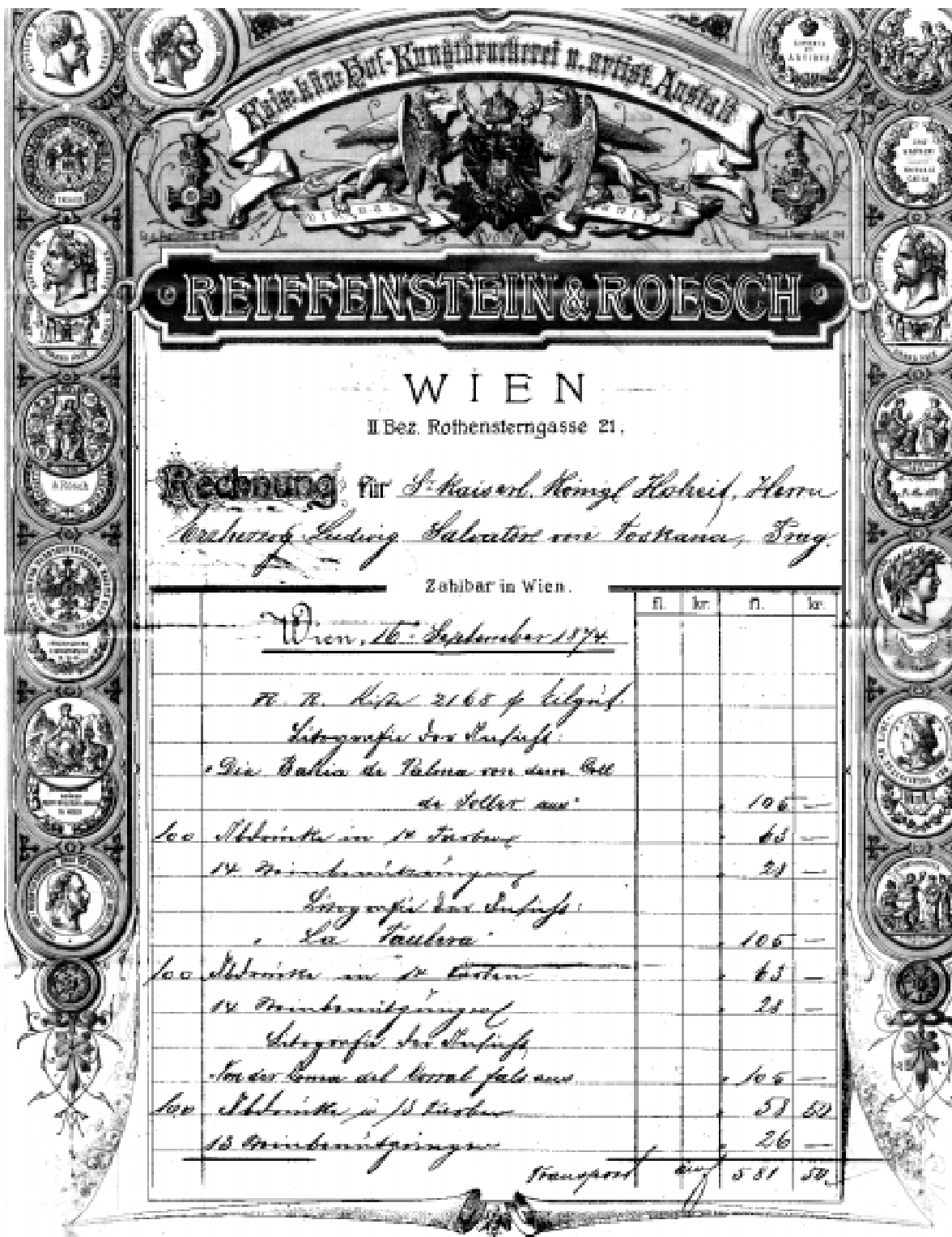

Kein Busen des Mittelmeeres hatte in der antiken Welt eine so grosse Bedeutung, wie der Golf von Korinth. Als Seestrasse im Herzen von Griechenland, als der gewöhnliche Verbindungsweg zwischen Ost und West, war derselbe das Emporium antiker Civilisation. Reiche Städte zierten seine Ufer, vor allen Korinth als die herrlichste Hellas. Aber auch gegenwärtig noch könnte der Korinthische Busen durch den Durchstich des Isthmus seine einstige Wichtigkeit wieder erlangen, was vornehmlich für Oesterreich von unschätzbarem Vortheile wäre, indem dadurch dem Levantinischen Handel der Weg um 83 Meilen abgekürzt würde. Da sich nun zu den reichen historischen Reminiscenzen die künftige Wichtigkeit und die landschaftlichen Reize dieses von der Natur bevorzugten Erdwinkels hinzugesellen, so wird mich wohl mancher Leser auf meiner Rundfahrt um diese havenreiche Küste gerne begleiten.

Im Golfe von Patras,

31. MÄRZ 1874.

Nahoře: Ukázka rukopisu Ludvíka Salvátora (o Koryntském zálivu z 31. 3. 1874)
 Dole: Obtah téhož textu pro vydání knihy „Eine Spazierfahrt im Golfe von Korinth.“ Prag, Mercy, 1875.

Faktura C.K. Dvorní umělecké tiskárny Reiffenstein & Roesch ve Vídni, vystavená 16. 9. 1874 na jméno Ludvíka Salvátora, s vyúčtováním zhotovení tisku vedut z Mallorky

ZUSAMMENFASSUNG

DAS FAMILIENARCHIV DER TOSKANISCHEN HABSBURGER LEGT ZEUGENSCHAFT AB: DIE QUELLEN ZU LUDWIG SALVATOR VON TOSKANA

Eva Gregorovičová

Das Familienarchiv der toskanischen Habsburger, das im Staatlichen Zentralarchiv in Prag aufbewahrt ist, für seinen Umfang (insgesamt 128 laufende Meter) und hauptsächlich für seine Mannigfaltigkeit des überlieferten Archivmaterial, sowohl nach der inhaltlichen, als auch nach der typologischen Seite, bietet unerschöpfliche Menge Informationen über die Sekundogenitur des habsburgisch-lothringischen Herrscherhauses, die im Großherzogtum Toskana in den Jahren 1737–1859 herrschte. Die Dokumentation, die verschiedene Arten von Archivalien enthält, und zwar Urkunden, Akten, persönliche Schriftstücke, Korrespondenz, Komplexe von Tagebüchern und Memoiren der Familienmitglieder, Landkarten und Pläne, Zeichnungen, Drucke und Fotografien, hat die Zeitspanne von 1767 bis 1915. Sie ist in 13 Bestandteile gegliedert: Peter Leopold, Ferdinand III., Leopold II., Ferdinand IV., Ludwig Salvator, Joseph Ferdinand, Johann Nepomuk Orth, Urkundensammlung, Landkarten- und Plänesammlung, Sammlung von Fotografien, Drucken und Grafiken, Toskanas Vertretungsbehörden, Pensionsliquidatur Toskanas in Paris, Administration der toskanischen Güter Brandýs an der Elbe und Ostrov (Schlackenwerth). Dieser Bestand ist aber mehr von ausländischen Benutzern als von unseren Historikern ausgenutzt.

Da in der letzten Zeit auf unserem Büchermarkt eine Reihe von Publikationen erschien, die sich mit Geschichte des habsburgischen Erzhauses befassen und in denen die Schicksale der toskanischen Sekundogenitur nur zum Teil behandelt wurden, wurde diese Studie als Führer nach den Quellen zur berühmten Persönlichkeit der toskanischen Nebenlinie, zum Erzherzog Ludwig Salvator aus dem Familienarchiv vorbereitet.

Der Erzherzog Ludwig Salvator wurde am 4. 8. 1847 in Florenz geboren als der dritte Sohn des Großherzogs Leopold II., der im Jahre 1859 unter dem Druck der politischen Ereignisse Toskana verlassen musste, und Maria Antonia, der Prinzessin Beider Sizilien aus dem Geschlecht Bourbon. Sein Leben war tatsächlich merkwürdig. Seit zartem Alter brachte er außergewöhnliche Auffassungskraft, Fleiß, Zähigkeit und Sprachbegabung zum Ausdruck. Sein kindliches durch das gezielte Studium entwickeltes Interesse für die Natur und Geografie führte ihn nicht nur zum Reisen und zur Beobachtung der Natur und

des Lebens in den Ländern, die er im Verlauf der Jahre besuchte, sondern auch zur Ausarbeitung der heuristischen Methode bei Sortierung und Bewertung versammelter Erfahrungen auf der wissenschaftlichen Basis, was er dann beim Schreiben der Reisebeschreibungen ausnutzte. Der Dokumentarwert dieser Arbeiten ist bis heute inspirativ. Ludwig verbrachte den großen Teil seines Lebens auf der Insel Mallorca. Am 12. 10. 1915 starb er in Böhmen auf seiner Herrschaft Brandýs an der Elbe.

Die vorgelegte Studie analysiert die Archivadokumente aus den verschiedenen Bestandteilen des Familienarchivs der toskanischen Habsburger mit Bezug auf Ludwigs Lebensschicksale. So wurden im Spiegel der überlieferten Schriftstücke dokumentiert die Familienverhältnisse, Ludwigs Weg zur Ausbildung, sein Interesse für Naturwissenschaften, seine Reisenpläne, wissenschaftliche Methodik und heuristische Methode seiner Arbeit, Publikationstätigkeit, wissenschaftliche Würdigungen, die er oft bekam, die ganze Gedankenwelt des Erzherzogs, seine Lebensweise, das Reichum der persönlichen Kontakte und Beziehungen mit seinen Freunden, seiner Familie und den Gelehrten, Ludwigs Ankunft auf Balearen im Jahre 1867 und allmählicher Aufbau seiner ausgedehnten Herrschaft auf Mallorca, genauso wie die Verwaltung des geerbten Brandýser Patrimoniums.

Diese Dokumente bildeten auch die Grundlage bei zwei monothematischen Ausstellungen vom Leben und Werk Ludwig Salvators, die das Staatliche Zentralarchiv im Jahre 1997 auf den Liparischen Inseln in Italien und im nächsten Jahr in Spanien, direkt in Palma de Mallorca vorbereitete. Die Ausnutzung des persönlichen Komplexes Ludwig Salvators im Umfang von 15 Kartons, den vor allem die Korespondenz aus den Jahren 1861–1889, die Rechnungen bis 1915 und die Bruchstücke der Handschriften über Balearen der 60. Jahre des 19. Jahrhunderts, den Golf von Korynth 1874, Buccari-Porto Ré aus dem Jahre 1871 und ein nicht datiertes Fragment von Ludwigs Reisetagebuch durch Tripolis und Tunis bilden, ist für Öffentlichkeit leider fast unmöglich, weil der schriftliche Nachlass des Erzherzogs bisher noch nicht bearbeitet ist.

Überdies bringt der Artikel auch das Verzeichnis der Literatur, in der man die Problematik der habsburgisch-lothringischen Sekundogenitur studieren kann, und die Einschätzung der Ausnutzung der Schriftstücke aus dem Familienbestand von den ausländischen Benutzern mit den Hinweisen auf die Bücherproduktion, die die aus dem Bestand gewonnenen Informationen enthält.